

אינו טעון כיבוס, ונאמרו כמה טעמים לפסקו: יש אומרים, שבגלל הספק אין לכבס (כס"מ; ר"י קורקוס, כל אחד בדרכו), ויש אומרים שהרמב"ם הכריע, על פי סוגיה זו או סוגיות אחרות, שהדם נפסל להזאה, ולכן אינו טעון כיבוס.

בהגיעו לבגד הראשון, מחמת חיובו במצוה אחרת – הכיבוס. רבי הכריע שחייב בכיבוס, לשיטתו שדם שהיה כשר ונפסל גם כן חייב בכיבוס, ואם כן, על פי משנתנו ששעת הכושר אינה מועילה לחיוב כיבוס – לכאורה הדין עומד בספק. הרמב"ם פוסק להיפך מרבי, שהבגד

מערכה רלח. ניתו על בגד טמא (צג,א)

ורבנן בעניין מי חטאת שנטמאו, ולדעתו הכל מודים ש"אין דנים טומאה קדומה מטומאה שבאותה שעה". ממילא משתמע, שבדם חטאת הניתו על בגד טמא הכל מודים שטעון כיבוס.

כך נראה גם מן הסוגיה לעיל (צב,ב), בעניין השאלה האם דם העוף שהתקבל בכלי נפסל: "אמר רבא: תא שמע, יכול יהא דם חטאת העוף טעון כיבוס? ת"ל 'זאת'. ואי סלקא דעתך מיפסל פסיל ביה רחמנא כלי שרת, תיפוק לי [שפסול מכיבוס] דהא אפסיל לה באוויר כלי [משהגיע לאוויר שמעל הבגד, והנמצא באוויר הכלי דינו כמצוי בכלי, ונמצא שהדם נפסל עוד קודם שנגע בבגד]. – אמר רב הונא בריה דרב יהושע: במדביק כלי בצווארה" ונמצא שהדם לא היה מעל הבגד, אלא נפסל מיד בנוגעו בו. הן מדברי רבא והן מדברי רב הונא בריה דרב יהושע משתמע, שפסול שחל בבת אחת עם חיוב הכיבוס – אינו מפקיע מחיוב הכיבוס! אך יש מקום לפרש, שמכיוון שרב הונא בריה דרב יהושע ורבא עצמם דנים בספק זה בסוגיה כאן, הם חותרים בסוגיה הקודמת להוכיח באופן שאין בו ספק: רבא מנסה להוכיח, שאפילו אם תמצא לומר שפסול הבא עם החיוב אינו מפקיע את החיוב, מכל מקום, אם כלי פוסל בעוף – אפילו איורו פוסל, והפסול קודם לחיוב; ורב הונא בריה דר' יוחנן, שאפשר שהפסול יחול עם החיוב, ועל הצד בספק כאן, שפסול כזה אינו מפקיע את החיוב – בטלה ראיית רבא שכלי פוסל בעוף.

פסק הרמב"ם: הבגד אינו טעון כיבוס

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ח,ט) פוסק: "ניתו על בגד טמא – אינו טעון כיבוס". פסקו מוקשה, שכן מהגמ' עולה, כאמור, שלפי אביי זוהי דעת ר"א בלבד, וחכמים סוברים שהבגד טעון כיבוס, ואילו לפי רבא, הכל מודים בכך!

הר"י קורקוס מתרץ, שאין ראייה שלפי חכמים הבגד טעון כיבוס, וכוונת הגמרא לומר, שלפי רבי אלעזר חייבים לומר שהבגד אינו טעון כיבוס, אך דעת חכמים אינה ברורה. כיון שלפי ר"א ברור שהבגד אינו טעון כיבוס – כך יש לפסוק¹.

כתב שלרבנן טעון כיבוס (חמדת דניאל לעיל צב,ב). יתכן להסביר זאת כך: מי חטאת, תפקידם הוא לטהר את הטמא, ולפיכך, כאשר הם באים על הטמא לטהרו, ואגב כך הם נטמאים, דהיינו, שבו בד עם מילוי תפקידם מתחדש בהם דבר העלול לפוסלם – תפקידם ומהותם גוברים על הפסול. לעומת זאת, דם החטאת אינו מיועד לכיבוס, ואדרבה, חובת הכיבוס נוצרת כתוצאה מתקלה, שהדם ניתו על הבגד במקום למזבח, ולפיכך, חיוב הכיבוס הוא בבחינת "כל המשנה – ידו על התחונה",

הספק וביאורו

רמי בר חמא מעלה ספק בדין דם חטאת שניתו על בגד טמא, האם הבגד טעון כיבוס או לא. רב הונא בריה דרב יהושע מבאר, שהספק נובע מכך, שדם טמא שניתו על הבגד – אינו מחייב את כיבוס הבגד, וכדרשת הגמ' בהמשך: "מדמה – מדם כשרה ולא מדם פסולה". אך כאן טומאת הדם חלה רק כאשר הדם מגיע לבגד, ולכן יש מקום לומר, שבמקרה זה הבגד טעון כיבוס.

במקרה שבו הדם נפסל רק לאחר הגיעו לבגד – הדבר פשוט שאין זה מפקיע את חיוב הכיבוס. כך עולה במפורש מהמשנה להלן (צד,ב): "בגד שיצא חוץ לקלעים – נכנס ומכבסו... נטמא חוץ לקלעים – קורעו ונכנס ומכבסו" (וראה להלן מערכה רמ). אם כן, השאלה היא, האם פסול שחל בו זמנית עם ההגעה לבגד דינו כפסול שחל קודם ההגעה לבגד, הפוטר מכיבוס, או כפסול שחל אחר ההגעה לבגד, שאינו פוטר.

פשיטת הספק מסוגיית הגמרא

רב חסדא פשט את הספק, שדין זה תלוי במחלוקת בין רבי אלעזר לחכמים בשאלה, האם מי חטאת שנטמאו יכולים לטהר את הטמאים, וכפי שביאר אביי את מחלוקתם: ר' אלעזר מכשיר את המים, ולומד זאת מכך שמי חטאת הנופלים על נדה מטהרים אותה, ולדעתו "דנים טומאה קדומה מטומאה שבאותה שעה", כלומר, שניתן ללמוד ממי החטאת שנטמאו בשעת ההזאה עצמה על מי חטאת שנטמאו קודם לכן; ואף כאן, שווה דם חטאת טמא הניתו על הבגד לדם חטאת טהור הניתו על בגד טמא, ואין הבגד טעון כיבוס. אך לדעת חכמים, הסוברים "אין דנים טומאה קדומה מטומאה שבאותה שעה", אף כאן יש לחלק בין דם חטאת טמא הניתו על הבגד, שאין מחייבו כיבוס, לדם חטאת טהור הניתו על בגד טמא, שטעון כיבוס.

ברם, רבא מפרש באופן שונה את מחלוקת רבי אלעזר

בספק הראשון, הרי זו הכרעה כצד זה, דהיינו, שאם לא היתה הגמ' סוברת כצד זה – לא היתה טורחת לדון על הספק הנוסף. לעומת זאת כאן, כשרבי אומר 'ממה נפשך', על כרחנו יש 'אם תמצא לומר' כלשהו, ואין ראייה מאמירתו על פשיטת הספק הקודם.

1. כך משמע ברש"י (ד"ה ר' אלעזר סבר): "ולגבי ניתו גם חטאת... דל"א אין טעון כיבוס, דטומאה שבשעת נפילה כטומאה שלפני נפילה, ולרבנן לא דמו אהדדי", ולא

פשוט שאינו חייב בכיבוס (מרכבת המשנה; חק נתן; אבן האזל, ועוד רבים)².

על פי דרכו של הר"י קורקוס, הרמב"ם הכריע שכאשר הפסול והחיוב באים בבת אחת – לא חל חיוב הכיבוס. כהכרעה זו משמע גם מתוס' (ד"ה ניתז), אך דבריהם טעונים בירור³. על פי דרכם של בעל מרכבת המשנה וסיעתו, הרמב"ם לא הכריע בשאלה העקרונית הנדונה כאן. ראייה להסבר זה מפסק הרמב"ם לגבי חטאת העוף שנשפך דמה, שדינה מסופק (ראה לעיל מערכה רלו), ולכאורה על פי דרכו של הר"י קורקוס היה ראוי לפשוט שהיא כשרה⁴.

מדוע הדם נטמא?

פסקו של הרמב"ם, שדם שניתז על בגד טמא אינו טעון כיבוס משום שהדם נטמא ונפסל, מעורר קושי מצד אחר, שכן שיטת הרמב"ם שדם קדשים אינו מקבל טומאה כלל, וכפי שכתב בהל' פסולי המוקדשין (א, לו): "וכל דם הקדשים אינו מקבל טומאה כלל, שנאמר 'על הארץ תשפכנו כמים'. דם שנשפך כמים הוא הנחשב כמים ויקבל טומאה, אבל דם קדשים, שאינו נשפך כמים, אינו מקבל טומאה". כך גם כתב בהל' טומאת אוכלין (י, טז): "משקה בית המטבחים שבעזרה, והוא דם הקדשים והמים שמשתמשין בהם שם, טהורין לעולם"⁵.

יש אומרים, שאף הרמב"ם מודה שדם הקדשים מקבל טומאה מדרבנן, ולעניין חיוב הכיבוס – טומאה דרבנן מספיקה להחשיב את הדם כדחוי, ולפוסל⁶. אך מלשונות הרמב"ם הנ"ל, וכן מפירושו למשנה (עדויות ח, ד; פסחים ז, ז; זבחים ח, יב), משמע בבירור שלדעתו דם הקדשים טהור לגמרי (צל"ח פסחים טז, א, אותיות פג, פה). תירוץ אחר: המקור לטהרת דם הקדשים הוא הפסוק הנ"ל, "על הארץ תשפכנו כמים", המלמד שרק דם הנשפך מקבל טומאה כמים, ולא דם הנזרק למזבח. מן הלימוד משתמע שדם

עם זאת, הריק"ו מציע אפשרויות אחרות, שהיתה לרמב"ם גרסה אחרת בגמ', או ("והוא היותר הקרוב אצלי") שיש להגיה ברמב"ם "טעון כיבוס"; אך אין להצעות תיקון אלה סמך בכתבי יד שבידינו, בגמ' או ברמב"ם (כפי שהעירו במהדו' פרנקל). תירוץ אחר בכיוון זה: מאחר שלפי חכמים אין ראייה לדבר, הרמב"ם סובר שספקו של רמי בר חמא לא נפשט, והכריע שהבגד אינו טעון כיבוס כי לדעתו כך יש להכריע בספקות בעניין כיבוס, כדברי הכסף משנה בעניין דם שניתז מבגד לבגד (זבחי צדק צב, ב), וראה במערכה הקודמת).

דם הנוגע בבגד ולא נבלע בו. הגמרא להלן צ"ב אומרת שדם זה אינו טעון כיבוס. על פי זה, גם כאשר הדם נבלע - חיוב הכיבוס מתחיל רק משעה שנבלע ולא מיד בשעת הגעת הדם לבגד. ממילא, כאשר הדם ניתז על בגד טמא - הדם נפסל במגעו בבגד עוד בטרם חל חיוב הכיבוס. בכך מסבירים אחרונים רבים את שיטת הרמב"ם, שדם שניתז על בגד טמא פטור מכיבוס.

רבים מהאחרונים תירצו את הרמב"ם על פי הגמ' לקמן (צח, ב), שם אומר רבא, שחיוב כיבוס הוא דווקא בדם הבלוע בבגד, ולא בדם שרק נוגע בו, והרמב"ם פוסק כן בהלכה זו עצמה. לפי דבריו יוצא, שכאשר הדם נוגע בבגד ואחר כך נבלע בו – הטומאה חלה לפני חיוב הכיבוס, ולפיכך הדבר

וכשרוגע החיוב בכיבוס מתחדש דבר הפוסל את הדם ופוטור מן הכיבוס – הפסול גובר.

2. טעם אחר לפסק הרמב"ם כתב בקדשי דוד, על פי דרכו המובאת להלן מערכה רמ: הסוגיה כאן אכן סוברת שכאשר הפסול והחיוב באים כאחת יש חיוב כיבוס, אבל הרמב"ם הכריע, על פי הסוגיה במסכת מעילה (ה, א), שאפילו אם בשר החטאת נפסל אחרי הזריקה – חיוב הכיבוס פוקע למפרע. ברם, נראה שגם לפי חידוש זה בדעת הרמב"ם הכרח לומר שרק פסול כללי בקרבן או בבשרו מפקיע את החיוב למפרע, ואילו פסול שחל רק על אותו מעט דם שניתז על הבגד אינו מפקיע את החיוב, ראה במערכה שם.

3. תוס' שואלים: מה החידוש במשנה: "ניתז מן הצוואר על הבגד אינו טעון כיבוס"? הרי כבר נאמר במשנה לעיל שחטאת פסולה אין דמה טעון כיבוס! ומשיבים, "דהוה אמינא הכא שאני משום דבבת אחת". מבוואר מדבריהם, שלדעתם הדם שניתז מן הצוואר על הבגד פטור מכיבוס משום שהבגד פוסלו. אך יש להקשות, מדוע אם כן לא פשטה הגמ' מאן את בעיית רמי בר חמא?! נראה שתוס' סוברים, שהספק הוא רק בדם שחל על שעת הכושר, שהתקבל בכשרות ואחר כך נפסל בהגיעו לבגד, וכלשון רב הונא בריה דרב יהושע: "שמע מינה היתה לו שעת הכושר ונפסלה אין דמה טעון כיבוס; הני מילי בזה אחר זה אבל בבת אחת לא, או דילמא לא שנא", אבל בדם שלא היתה לו שעת הכושר – פשיטא שהפסול שחל עם החיוב מונע את החיוב (חק נתן). מכל מקום, ההבנה הפשוטה יותר בדיון דם שניתז מהצוואר על הבגד, שאין זה פסול שחל בדם, אלא רק מניעת קבלתו בכלל, ונמצא,

שעדיין לא היה ראוי להזאה כלל (עיין צאן קדשים וזבחי צדק).

4. הטעם, שעל פי פסק הרמב"ם בסוגיין בטלה דחייתו של רב הונא בריה דרב יהושע לראיית רבא הנ"ל, ואין נפקא מינה בין מדביק בצווארה לבין התזה רגילה, ולפיכך יש להוכיח מן ההוה-אמינא שדם חטאת העוף טעון כיבוס שכלי אינו פוסל בה (מרומי שדה צב, ב). אך יש מקום לחלק: אמנם ספקו של רמי בר חמא נפשט לקולא, שפסול הבא עם חיוב הכיבוס מפקיע את החיוב, אך דם שניתז מצוואר העוף אל הבגד הוא מקרה קל יותר, שאינו פסול חיובי, כטומאה, אלא שהפך לאינו ראוי להזאה. לכן, גם כשפסול זה חל בבת אחת עם חיוב הכיבוס – אינו מפקיע מן החיוב (חמדת דניאל צב, ב; אם כי יש מקום לסברה הפוכה, שמה שאינו ראוי להזאה מעיקרא גרע מהיתה לו שעת הכושר ונפסל).

5. המקור לפסק זה הוא דברי יוסי בן יועזר (עדויות פ"ח מ"ד), ש"משקי בית מטבחיםא דבן". אך דין זה תלוי בשתי שאלות: א. האם כוונת יוסי בן יועזר שמשקים אלו אינם מקבלים טומאה כלל, או שרק אינם מטמאים דברים אחרים? בשאלה זו נחלקו רב ושמואל בפסחים טז, א. ב. האם הלכה כיוסי בן יועזר, או נמקורות הרבים החלוקים עליו, כפי שמביאה הגמ' שם? לא כאן המקום לעסוק בשאלות אלו, ונראה שרוב הראשונים חלוקים על הכרעת הרמב"ם, וסוברים שמשקי בית מטבחים מקבלים טומאה, אבל בראב"ד משמע שהסכים עמו, עיין לעיל מערכה סד הערה 17.

6. שושנת העמקים לבעל הפמ"ג, ס' ז; ארצות החיים ס' יג סק"א; וזאת על פי הכס"מ בהל' פסוהמ"ק שם, שגם הרמב"ם מודה שדם הקדשים מקבל טומאה מדרבנן.

הרמב"ם פוסק שאינו טעון כיבוס. יש אומרים, שהרמב"ם הסיק מהסוגיה אחרת, שהספק מוכרע שפסול שחל בשעת ההגעה לבגד פוטר מכיבוס (ריק"ו בתירוץ הראשון), או שהספק נשאר בעינו, ומספק אין לחייב בכיבוס (זבחי צדק), ויש אומרים, שבמקרה זה הפסול חל לפני חיוב הכיבוס, משום שהדם נטמא בנגיעתו בבגד, ואינו מתחייב בכיבוס אלא כשיבלע בו (מרכבת המשנה ועוד רבים).

שיטת הרמב"ם שדם הקדשים אינו מקבל טומאה, ולא ברור כיצד הדבר מתיישב עם פסקו כאן, שהבגד הטמא מבטל את חובת הכיבוס. יש אומרים, שהרמב"ם מודה שמדרבנן דם הקדשים נטמא (שושנת העמקים), או שדם שנפסל נטמא (אבן האזל). אפשרות נוספת: הדם לא נטמא, והפטור מכיבוס הוא מטעם אחר, שהבגד חייב בשילוח אל מחוץ לעזרה, ואי אפשר לחייבו בכיבוס בתוכה (חמדת דניאל).

מערכה רלט. מי חטאת שנטמאו (צג,א)

טהורה². יש קושי בראיה זו, שכן בנידה מי ההזאה נטמאים רק כשהם נוגעים בה, ואם כן לא ברור, כיצד ניתן ללמוד מטומאה שמתרחשת בסוף ההזאה, שגם טומאה שקודם ההזאה אינה פוסלת את המים? על כך נאמרו בגמ' שלושה פירושים: רבה: לדעתו ההזאה נטמאת קודם נגיעתה בנידה, מפני שהיא עוברת מעליה בטרם נגעה בה³, וכדעת ר' עקיבא (פרה פ"י מ"ה), שמי חטאת העוברים מעל הטמא – נטמאו. אבוי: לדעתו מסברה יש ללמוד מן הטומאה שברגע ההזאה גם על טומאה שחלה לפני כן. רבא: לדעתו יש להזאה שיעור מסוים, וניתן להזותו בשתי פעמים, ובמקרה זה חלק מההזאה נטמא עוד לפני שההזאה מועילה, ולכן ניתן ללמוד גם על טומאה קדומה.

כל האמוראים הללו אומרים שדברי ר"א שנויים במחלוקת, ומסבירים על פי פירושם לשיטתו את דעת

שנפסל, ודינו להישפך לאמה, אכן מקבל טומאה כמים, וכן כתבו תוס' בפסחים (יז, ב ד"ה אבל) לגבי זבח שנפסל⁷. בנדון דידן, חיוב הכיבוס דוחה את הדם ופוסלו מלהיזרק במזבח, וממילא הדם עשוי להטמא, ובכך פוקע חיוב הכיבוס, שכן אם נחייב בכיבוס – יווצר מצב המפקיע את החיוב (מרכבת המשנה הל' פסוהמ"ק שם; אבן האזל הל' מעה"ק שם, ביתר הרחבה). תירוץ נוסף: הפטור מכיבוס אינו מחמת שהדם נטמא, אלא מחמת החיוב להוציא את הבגד הטמא מן העזרה, ומכיוון שחיוב זה קדם לחלות מצות הכיבוס – לא חלה מצות הכיבוס (חמדת דניאל)⁸.

סיכום

דם חטאת שנפסל, אם נפסל לפני הגיעו לבגד – אינו טעון כיבוס, ואם נפסל לאחר הגיעו לבגד – טעון כיבוס. הגמ' כאן מסופקת במקרה שנפסל בשעת הגעתו לבגד. מהסוגיה ניתן להבין שלפי מסקנתה הדם טעון כיבוס, אולם

נאמר בתורה שיש להקפיד הקפדה יתירה על טהרת אפר הפרה, ככתוב: "ואסף איש טהור את אפר הפרה, והניח מחוץ למחנה במקום טהור והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה חטאת היא", "ולקח אזוב וטבל במים איש טהור... והיזה הטהור על הטמא" (במדבר יט, ט; יח-יט). בפשטות יש ללמוד מכאן, שמי החטאת שנטמאו – פסולים להזאה. ברם, בסוגיה כאן מופיע חידוש גדול של התנא רבי אלעזר¹, האומר ש"מי חטאת שנטמאו – מטהרים".

יש לברר את מקורו והיקפו של חידוש זה, וכיצד הוא מתיישב עם פסוקי התורה ודברי חז"ל במשנה. כמו כן יש לברר, האם הלכה כדעה זו, אם לאו.

מחלוקת התנאים וביאורה

ר' אלעזר מוכיח את דבריו מנידה, שמזים עליה והיא

7. באבן האזל הוכיח כך מתוס', אך יש להעיר, שבתוס' בפסחים זב, ד"ה דם כתבו: "דכל דם הנשפך כמים לארץ ואין צריך לקבלו בכלי, כגון דם חיה, הוקש למים", ומשמע שהדבר תלוי בשאלה האם בשעת השחיטה הדם נשפך ארצה או מתקבל בכלי, וכל שהתקבל בכלי, אפילו נפסל אחר כך – דינו כדם קדשים לעניין זה. ומה שכתבו תוס' בפסחים יז, ב "דם זבח שנפסל", נראה שכוונתם כדברי תוס' הרשב"א שם: "דם זבח שנפסל בשחיטה", קודם הקבלה. יש להוסיף, שדעת תוס' בפסחים שם, שהפסוק "על הארץ תשפכנו כמים" הוא המקור מדאורייתא לדין זה שדם הקדשים אינו מכשיר, ולפיכך יש מקום לדקדק בו, מה מוגדר "נשפך כמים", אבל הרמב"ם, שבשיטתו אנו עוסקים, סובר (בפיה"מ בעדויות שם) שזוהי אסמכתא בלבד להלכה למשה מסיני (ובהל' טומאת אוכלין יז, טז), שם מדבר הרמב"ם על משקי בית מטבחים בכללם, הביא את ההלכה למשה מסיני, הנוגעת בין לדם ובין למים, ואילו בהל' פסוהמ"ק, שם מדובר רק על דם, הביא את האסמכתא, העוסקת בדם בלבד. שיטת הרמב"ם תלויה בפירוש הסוגיה בפסחים יז, ב, האם דברי רב פפא שם נדחו או לא, עיין לעיל מערכה זו והערה 10). ממילא, קשה לתלות בדעתו חילוקים הנובעים מדיוק הפסוק. ועיין שפת אמת בפסחים יז, ב, שנקט בפשטות שדם הקדשים שיצא מן העזרה עדיין דינו כדם הקדשים לעניין זה. ובשו"ת הרי"ד (סי' א ד"ה והנה אני) משמע להדיא יתירה מזו, שלדעה שדם הקדשים אינו מקבל טומאה

– הרי זה אפילו בדם ששפך מצוואר הבהמה לרצפה ולא התקבל בכלי.

8. הדבר מובן אם נתפוס את הדין "תכבס במקום קדוש" לא כתנאי צדדי במצוה, אלא כעיקרה ומהותה, להשאיר את הדם בעזרה (וראה לשון הרמב"ן המובאת במערכה רלה), והדבר אינו אפשרי במקרה זה.

1. כך הגרסה ברוב המקורות (עיין דק"ס), ולא 'אליעזר', וכך מוכח מדברי רבה: "ד"א בשיטת ר' עקיבא רבו אמרה", ומכאן שמדובר על ר"א בן שמוע, תלמיד ר"ע, ולא על ר' אליעזר בן הורקנוס, רבו של ר"ע (ברכת הזבח). הראב"ד (עדויות פ"ז מ"ה) מביא גרסה 'אליעזר', ושולל אותה מכח ראיה אחרת: רבא בסוגיין אומר שר"א סובר שהזאה צריכה שיעור, והרי ר' אליעזר (לעיל פ"א) סובר שאינה צריכה שיעור, וראה מערכה קצ הערה 12.

2. אין ללמוד מטמא מת עצמו, שכן כך צייתה התורה, ואין למדים אפשר משאי אפשר (טורי אבן חגינה כ"ג, ועוד).

3. אפשר שלכן נקט ר"א נידה דווקא, כי הנשים בזמן חז"ל היו רחבות (שבת נז, ב: "דניחא לה שתיראה כבעלת בשר"; בבא מציעא ע"ב: "השוכר את החמור לרכוב עליה איש – לא תרכב עליה אשה"), וכך ההזאה עברה מעליה לפני ההגעה אל פניה הגלויות.